Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

QATAG‘ON SIYOSATI VA MILLIY O‘ZLIK: TARIXIY XOTIRANING YOSHLAR MA’NAVIY TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Marhabo Oybek qizi Qurbonova*
Andijon davlat universiteti, Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi 2-bosqich talabasi
✉ marhaboqurbonova548@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda amalga oshirilgan qatag‘on siyosatining milliy o‘zlik va tarixiy xotiraga ta’siri, qatag‘on qurbonlarining ma’naviy merosi hamda uning yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Unda qatag‘on siyosati natijasida milliy tafakkur, ilm-fan, adabiyot va ma’rifat rivojiga yetkazilgan zarar, qatag‘on qurbonlarining milliy taraqqiyot yo‘lidagi xizmatlari yoritilgan. Shuningdek, tarixiy xotirani asrash va qatag‘on qurbonlari merosini o‘rganishning yosh avlodda milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, ajdodlar merosiga hurmat va tarixiy mas’uliyat tuyg‘ularini shakllantirishdagi o‘rni ochib beriladi. Maqolada tarixiy xotirani ta’lim, muzey faoliyati va zamonaviy ma’rifiy vositalar orqali yoshlar ongiga yetkazish masalalariga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar

qatag‘on siyosati, qatag‘on qurbonlari, tarixiy xotira, milliy o‘zlik, ma’naviy meros, yoshlar tarbiyasi, milliy ong, vatanparvarlik, jadidlar, ma’naviy tarbiya.

DOI: 10.5281/zenodo.23279707

KIRISH

Tarixiy xotira har bir xalqning o‘zligini anglash, milliy qadriyatlarini asrab-avaylash va kelajak avlod tarbiyasini mazmunan boyitishda muhim ma’naviy omil hisoblanadi. Xalq boshidan kechirgan murakkab va fojiaviy tarixiy jarayonlarni xolis o‘rganish nafaqat o‘tmishni anglash, balki bugungi avlodning milliy ongini shakllantirish uchun ham zarurdir. Shu jihatdan XX asrda O‘zbekiston tarixida yuz bergan siyosiy qatag‘onlar, uning qurbonlari taqdiri va ma’naviy merosini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Tarixiy xotirani tiklash va uni yosh avlodga yetkazish milliy o‘zlikni anglash jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Siyosiy qatag‘onlar o‘zbek xalqining ijtimoiy, siyosiy va ma’naviy hayotida chuqur iz qoldirgan. Ayniqsa, XX asrning 30-yillarida kuchaygan qatag‘on siyosati natijasida ko‘plab davlat arboblari, ziyolilar, ma’rifatparvarlar, ijodkorlar va diniy ulamolar ta’qibga uchragan, qamoqqa olingan yoki hayotdan mahrum etilgan. 1937–1938-yillardagi ommaviy qatag‘onlar milliy tafakkur, ilm-fan, adabiyot va madaniyat rivojiga jiddiy zarar yetkazgan. Rasmiy ma’lumotlarda 1937–1953-yillar oralig‘ida O‘zbekistonda 100 mingga yaqin inson qatag‘onga uchragani, 13 ming nafari otib tashlangani qayd etiladi [2]. Mazkur raqamlar qatag‘on siyosatining ko‘lami va xalqimiz hayotiga yetkazgan fojiali zarari naqadar katta bo‘lganini ko‘rsatadi. Qatag‘on qurbonlari orasida milliy uyg‘onish va ma’rifat taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Usmon Nosir kabi ko‘plab ziyolilar ham bor edi. Ularning hayoti va ijodini o‘rganish orqali o‘sha davrning siyosiy muhitini anglash bilan bir qatorda, millat taraqqiyoti, ma’rifat, erkin fikr va milliy o‘zlik g‘oyalarining ahamiyatini ham chuqurroq tushunish mumkin. Qatag‘on qurbonlarining ilmiy, adabiy va ma’naviy merosi bugungi avlod uchun tarixiy saboq va ma’naviy qadriyat sifatida xizmat qiladi. Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarining nomlarini tiklash, ularning merosini o‘rganish va tarixiy adolatni qaror toptirish borasida muhim

ishlar amalga oshirildi. 31-avgustning Qatag‘on qurbonlarini yod etish kuni sifatida nishonlanishi, Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyining faoliyati hamda ta’lim muassasalarida mazkur mavzuga bag‘ishlangan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning tashkil etilishi tarixiy xotirani asrashga qaratilgan e’tiborning amaliy ifodasidir [2; 4]. Xususan, yoshlar ishtirokidagi ochiq dars va xotira tadbirlarida qatag‘on qurbonlari va jadidlar merosini o‘rganishning yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi ahamiyati alohida ta’kidlanmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarning tarixiy ongini shakllantirish, ularni milliy qadriyatlar va ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Chunki tarixini chuqur anglagan yosh avlod o‘zining milliy ildizlari, ma’naviy qadriyatlari va jamiyat oldidagi mas’uliyatini yaxshiroq tushunadi. Shu ma’noda qatag‘on qurbonlari xotirasini saqlash faqat tarixiy voqealarni yodga olish emas, balki yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga, vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlashiga va tarixiy saboqlardan xulosa chiqarishiga xizmat qiluvchi muhim tarbiyaviy vositadir. Shundan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi qatag‘on siyosatining milliy o‘zlikka ta’sirini tahlil qilish, qatag‘on qurbonlarining ma’naviy merosi va tarixiy xotiradagi o‘rnini ochib berish hamda tarixiy xotiraning yoshlar ma’naviy tarbiyasidagi ahamiyatini asoslashdan iborat.

Asosiy qism. XX asr O‘zbekiston tarixida qatag‘on siyosati xalqning ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy hayotiga jiddiy ta’sir ko‘rsatgan murakkab davrlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 1937–1938-yillarda ommaviy tus olgan siyosiy ta’qiblar natijasida davlat va jamoat arboblari, ilm-fan namoyandalari, adiblar, ma’rifatparvarlar, diniy ulamolar hamda oddiy fuqarolar jazoga tortildi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 1937–1953-yillarda O‘zbekistonda 100 mingga yaqin kishi qatag‘onga uchragan, ularning 13 ming nafari otib tashlangan. Faqat 1937–1938-yillardagi qatag‘on davrining o‘zida 7 mingga yaqin vatandoshimizning otib tashlangani qayd etiladi [2]. Qatag‘on siyosatining eng og‘ir oqibatlaridan biri milliy tafakkur va ma’rifat rivojiga katta zarar yetkazganidir. Millatning ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyotiga xizmat qilayotgan ziyolilarning ta’qib qilinishi jamiyatning tabiiy rivojlanish jarayonini izdan chiqardi. Ayniqsa, jadidchilik harakati vakillari tomonidan ilgari surilgan ma’rifat, ilm-fan, milliy taraqqiyot, erkin fikrlash va xalqning o‘zligini anglashga qaratilgan g‘oyalar totalitar siyosiy tizim uchun xavf sifatida baholandi. Natijada milliy uyg‘onish jarayonining ko‘plab namoyandalari qatag‘on qurboniga aylandi. Shu nuqtayi nazardan qatag‘on siyosatini faqat alohida shaxslarning fojiaviy taqdiri sifatida baholash yetarli emas. Uning oqibatlarini milliy xotira, milliy tafakkur va ma’naviy merosga yetkazilgan zarar nuqtayi nazaridan ham o‘rganish zarur. Chunki ziyolilarning yo‘q qilinishi bilan birga ularning ilmiy, adabiy va ma’rifiy merosidan jamiyatning uzoq vaqt davomida to‘liq foydalanish imkoniyati ham cheklangan. Qatag‘on qurbonlari orasida Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Usmon Nosir kabi milliy adabiyot va ma’rifat taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan ijodkorlarning bo‘lishi bu jarayonning milliy madaniyat uchun naqadar og‘ir oqibatlarga olib kelganini ko‘rsatadi. Ularning asarlarida xalqning o‘zligini anglash, ilm-ma’rifatga intilish, Vatanga muhabbat, inson qadrini ulug‘lash kabi g‘oyalar ahamiyatli o‘rin egallaydi. Shu sababli mazkur merosni o‘rganish bugungi yoshlar uchun nafaqat adabiy yoki tarixiy bilim, balki ma’naviy tarbiya manbai sifatida ham ahamiyatlidir.

Tarixiy xotira xalqning o‘z tarixini bilishi va undan xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiruvchi muhim omildir. Qatag‘on qurbonlari xotirasini tiklash esa tarixiy adolatni qaror toptirish bilan birga milliy o‘zlikni anglash jarayoniga ham xizmat qiladi. Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarining nomlarini oqlash, ularning hayoti va faoliyatini o‘rganish, ilmiy va ijodiy merosini xalqqa qaytarish borasida ahamiyatli ishlar amalga oshirildi. Bugungi kunda “Qatag‘on qurbonlari xotirasi” davlat muzeyi tarixiy xotirani saqlash va targ‘ib etishning muhim maskanlaridan biridir. Muzey ekspozitsiyasida arxiv hujjatlari, tarixiy fotosuratlar, ashyoviy dalillar va qatag‘on qurbonlari hayotiga oid boshqa materiallar jamlangan. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, muzey fondi va ekspozitsiyasida 150 dan ziyod arxiv hujjati, 100 dan ortiq tarixiy fotosurat, 100 ga yaqin ashyoviy buyum va ko‘plab kitoblar mavjud [2]. Tarixiy xotiraning mazmuni faqat o‘tmishdagi fojiaviy voqealarni eslab qolish bilan cheklanmaydi. U ajdodlarning hayot yo‘li, ularning orzu-intilishlari, ilmiy va ijodiy faoliyati, jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini anglashni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli qatag‘on qurbonlari merosini o‘rganishda ularni faqat “qatag‘on qurboni” sifatida emas, balki millatning ilmiy, ma’rifiy va madaniy taraqqiyotiga hissa qo‘shgan tarixiy shaxslar sifatida ko‘rsatish muhimdir. Ayniqsa, jadidlar merosi bu borada katta tarbiyaviy imkoniyatga ega. Jadidlarning ilm-ma’rifat, ta’lim, milliy ong va taraqqiyot haqidagi qarashlari bugungi yoshlar uchun ham ahamiyatli ahamiyat kasb etadi. 2026-yil yanvar oyida Qatag‘on qurbonlari davlat

muzeyida o‘tkazilgan ilmiy-ma’rifiy tadbirda ham jadidlar merosini yoshlar ongiga singdirish va vatanparvarlik ruhini mustahkamlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [5].

Yosh avlodning ma’naviy tarbiyasida tarixiy xotiraning o‘rni, avvalo, uning milliy o‘zlikni anglashga ta’siri bilan belgilanadi. O‘z xalqining tarixini, ajdodlari bosib o‘tgan murakkab yo‘lni va ularning millat taraqqiyoti yo‘lidagi xizmatlarini bilgan yosh o‘zining jamiyatdagi o‘rnini chuqurroq anglaydi. Shu ma’noda qatag‘on qurbonlari hayoti va merosini o‘rganish yoshlarni tarixiy voqealarga befarq bo‘lmaslikka, Vatan taqdiriga mas’uliyat bilan qarashga undaydi. Tarixiy xotira yoshlar tarbiyasida bir nechta muhim vazifani bajaradi. Birinchidan, u vatanparvarlik tuyg‘usini kuchaytiradi. Qatag‘on yillarida xalq va millat manfaatlari yo‘lida faoliyat olib borgan ziyolilar hayotini o‘rganish yoshlar uchun fidoyilik va jasorat namunasini yaratadi. Ikkinchidan, tarixiy xotira milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantiradi. Uchinchidan, u yoshlarni tarixiy voqealarga tanqidiy va mustaqil yondashishga o‘rgatadi. To‘rtinchidan, tarixiy saboqlar turli siyosiy va mafkuraviy bosimlarning jamiyat hamda inson taqdiriga salbiy oqibatlarini anglashga yordam beradi. Bu boradagi tarbiyaviy ishlar amaliyotda ham o‘z ifodasini topmoqda. Masalan, 2025-yilda Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyida o‘quvchi va talabalar ishtirokida ochiq dars tashkil etilib, unda qatag‘on qurbonlari va jadidlar faoliyati, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda ajdodlar merosini o‘rganish masalalari muhokama qilingan [6]. Shuningdek, 2026-yilda yoshlar uchun muzeyga tashkil etilgan ma’naviy-ma’rifiy tashriflarda qatag‘on qurbonlarining taqdiri bilan bir qatorda tarixiy xotirani asrash, milliy qadriyatlarga hurmat, Vatanga sadoqat va fuqarolik mas’uliyatini kuchaytirish masalalari muhokama qilingan [7]. Bu kabi tadbirlar tarixiy bilimni amaliy tarbiya bilan bog‘lash imkonini beradi.

Qatag‘on qurbonlari merosini yoshlar tarbiyasiga singdirishda ta’lim muassasalari muhim o‘rin tutadi. Tarix, milliy g‘oya, ma’naviyat, huquq va adabiyot fanlari doirasida qatag‘on davrining tarixiy saboqlarini o‘rganish yoshlarning mavzu haqidagi bilimlarini tizimlashtirishga yordam beradi. Bunda faqat darslikdagi ma’lumotlar bilan cheklanib qolmasdan, tarixiy hujjatlar, xotiralar, arxiv materiallari, badiiy asarlar va ilmiy tadqiqotlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari, muzey pedagogikasi imkoniyatlaridan samarali foydalanish ham ahamiyatlidir. Muzeydagi tarixiy hujjat va fotosuratlarni bevosita ko‘rish yoshlarning mavzuni hissiy jihatdan chuqurroq anglashiga yordam beradi. Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyiga tashkil etilayotgan ta’limiy va ma’naviy-ma’rifiy tashriflarning yoshlarning tarixiy tafakkuri, milliy g‘ururi va vatanparvarlik tuyg‘usini rivojlantirishga xizmat qilayotgani ham qayd etilgan [7; 8]. Bugungi raqamli muhit sharoitida qatag‘on qurbonlari haqidagi ma’lumotlarni zamonaviy axborot vositalari orqali yoshlar uchun tushunarli shaklda yetkazish ham dolzarbdir. Elektron ko‘rgazmalar, raqamli arxivlar, tarixiy shaxslar hayoti haqidagi videomateriallar, podkastlar va ilmiy-ma’rifiy loyihalar yoshlarning tarixiy mavzularga qiziqishini oshirishi mumkin. Bunday yondashuv tarixiy xotirani faqat dars yoki tadbir doirasida emas, balki yoshlarning kundalik axborot makonida ham mustahkamlash imkonini beradi. Shu bilan birga, 2025–2026-yillarda qatag‘on qurbonlari hayoti va faoliyatini targ‘ib etishni kuchaytirishga qaratilgan davlat dasturida ilmiy-amaliy konferensiyalar o‘tkazish, o‘quvchi va talabalar bilan uchrashuvlar hamda davra suhbatlarini tashkil etish kabi vazifalar belgilangan. Bu esa qatag‘on qurbonlari xotirasini yoshlar tarbiyasi bilan bog‘lash davlat miqyosidagi ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishlardan biri ekanini ko‘rsatadi. Umuman olganda, qatag‘on qurbonlari merosini yoshlar tarbiyasida qo‘llashdan asosiy maqsad faqat tarixiy voqealarni yod oldirish emas. Muhimi, yoshlarni tarixdan xulosa chiqarishga, milliy o‘zligini anglashga, ajdodlar merosini qadrlashga, Vatan ravnaqi uchun mas’uliyatni his etishga va mustaqil fikrlashga yo‘naltirishdir. Ana shundagina tarixiy xotira ma’naviy tarbiyaning amaliy vositasiga aylanadi.

Xulosa. Qatag‘on siyosati O‘zbekiston xalqining ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy hayotida chuqur iz qoldirgan, milliy tafakkur va ma’rifat taraqqiyotiga jiddiy zarar yetkazgan tarixiy jarayonlardan biridir. Qatag‘on yillarida ko‘plab davlat va jamoat arboblari, ziyolilar, ma’rifatparvarlar, adiblar hamda diniy ulamolarning ta’qib qilinishi natijasida xalqning ilmiy, adabiy va ma’naviy salohiyatiga katta zarar yetkazilgan. Shu sababli qatag‘on tarixini xolis o‘rganish va uning oqibatlarini anglash milliy tarixni to‘laqonli idrok etishning muhim sharti hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tarixiy xotira milliy o‘zlikni shakllantirishning muhim omillaridan biridir. Qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganish orqali yoshlar ajdodlarining millat taraqqiyoti, ilm-ma’rifat va Vatan ravnaqi yo‘lidagi xizmatlarini anglaydi. Bu esa ularda tar-

ixiy mas’uliyat, vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat va o‘z xalqining taqdiriga daxldorlik tuyg‘ularini kuchaytiradi. Bugungi kunda qatag‘on qurbonlari merosini yoshlar ma’naviy tarbiyasida samarali qo‘llash uchun ta’lim muassasalari, muzeylar, ilmiy-tadqiqot markazlari va zamonaviy axborot vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari, badiiy va ilmiy asarlar, muzey ekspozitsiyalari hamda raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish yoshlarning tarixga qiziqishini oshiradi va tarixiy voqealarni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Shuningdek, qatag‘on qurbonlarini yosh avlodga faqat fojiaviy taqdir egalari sifatida emas, balki ilm-fan, adabiyot, ma’rifat va milliy taraqqiyotga munosib hissa qo‘shgan tarixiy shaxslar sifatida tanishtirish muhimdir. Ularning boy ma’naviy merosi yoshlarni bilim olishga, mustaqil fikrlashga, milliy qadriyatlarni asrashga va Vatan oldidagi mas’uliyatni his etishga undovchi tarbiyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi. Demak, qatag‘on qurbonlari xotirasini asrash — faqat o‘tmish oldidagi ma’naviy burch emas, balki kelajak avlodning milliy o‘zligini anglash, tarixiy ongini rivojlantirish va ma’naviy barkamolligini ta’minlashning muhim shartlaridan biridir. Tarixiy xotira avlodlar o‘rtasidagi ma’naviy bog‘liqlikni mustahkamlab, o‘tmish saboqlaridan kelajak uchun to‘g‘ri xulosa chiqarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent: Sharq, 1998. – 32 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qatag‘on qurbonlarini yod etish kunini belgilash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2001-yil 1-may, PF-2837-son //https://lex.uz/docs/-177255

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. 2025–2026-yillarda mamlakatimizda qatag‘on qurbonlari hayoti va faoliyatini targ‘ib etish ishlarini yanada jadallashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risidagi 691-son qaror. – Toshkent, 2025 //https://lex.uz/uz/docs/-7815890

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi materiallari. – Toshkent. O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali. 31-avgust – Qatag‘on qurbonlari kuni. – 2026.

5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyida ochiq dars tashkil etildi. – 2025// https://gov.uz/oz/uzedu/news/view/84455

6. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. Tarix saboqlari — vatanparvarlik va jasorat maktabi. – 2026 //https://gov.uz/oz/mudofaa/news/view/176114

7. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. Tarixiy xotira, ma’naviy va ruhiy ozuqa. – 2025// https://gov.uz/oz/mudofaa/news/view/157227

8. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi. Yoshlar kuni: tarixiy xotira va ma’naviyat sari yana bir qadam. – 2026// https://gov.uz/oz/agro/news/view/190684